

**„ТРЕПЕ СЕ КАТО БЪЛГАРИН“, ČILÍ „DŘE JAKO BULHAR“,
ANEB PO STOPÁCH JEDNOHO FRAZÉMU V ČECHÁCH
(ETHNOGRAFICKÝ A LEXIKOGRAFICKÝ POHLED)**

Sylvia Georgieva
Univerzita Karlova, Praha

**HE WORKS HARD AS A BULGARIAN”. TRACING A PHRASEME
IN BOHEMIA (ETHNOGRAPHIC AND LEXICOGRAPHIC
PERSPECTIVE)**

Sylvia Georgieva
Charles University in Prague

The research on Czech-Bulgarian relations has had a strong tradition in both Czech and Bulgarian cultural environment since early 20th century. Historians and also some ethnographers have studied, above all, the strong Czech migration waves to Bulgaria after 1878. After World War II attention also began to be paid to the Bulgarian communities in Bohemia. The life of the Bulgarian gardeners, coming to what was then Czechoslovakia, as seasonal workers, was a frequent subject of interest of ethnographers in the first as well as the last half of 20th century. The Bulgarian gardener thus became a symbol of diligence, expertise and endurance. And work in the garden was hardly possible without cohesion. This may well be the origin of the saying “He works hard as a Bulgarian”. As the time passed this saying began to be applied to the Bulgarian nation in general and became one of their national characteristics. There is a clear parallel between phrasemes like “He works hard as a Bulgarian”, bearing a certain Bulgarian national characteristics, and “Every Czech is a musician”, mapping and carrying a certain Czech national characteristics. They are a kind of witnesses of times, mirroring periods of thinking, morals, laws and barriers. They still reflect the time of their origin with exactly defined connotations and characteristics, which determine the individual’s belonging defining to a particular nation and his/her position in society absolutely, unconditionally, and in a way as an old testament.

Key words: Phraseme: He works hard as a Bulgarian, nationality, national characteristics, Bulgarian gardeners, Czech-Bulgarian relations

Úvod

Výzkum česko-bulharských vztahů má jak v českém, tak v bulharském kulturním prostředí velmi silnou tradici, a to již od začátku 20. století. Historikové a někteří etnografové zkoumali hlavně a především silné české migrační vlny do Bulharska po roce 1878 (Amort: 1980, Urban: 1957). Převládá zájem o témata¹ vážící se k vzniku krajanských spolků české menšiny v Bulharsku a jejich stykům s domovem. Po druhé světové válce se pozornost začala pozvolna obracet i k *bulharskému* prostředí v Čechách. Život bulharských skupin zahradníků, přijíždějících do tehdejšího Československa jako sezonní pracovníci, byl častým předmětem zájmu etnografů v první i druhé polovině 20. století. Ovšem tento proces započal již na konci 19. století a bulharští zahradníci, kteří prodávali kvalitní a levnou zeleninu, již patřili do koloritu českého prostředí. Není to tedy záležitost až století dvacátého. Někteří zelináři časem zůstávali v Československu delší období, občas docházelo i k jejich trvalému usídlení. Zde je i ten důvod, proč se v Čechách Bulhaři stali něco jako symboly zahradníků. Existují ekonomická studia, kde se zdůvodňuje i další, dosti podstatná věc: díky svým přijatelným cenám bulharští zahradníci mírnili dopady ekonomické krize 30. let 20. století na rozsáhlé vrstvy obyvatelstva. Specifická organizace práce a výroba zahradnických skupin, bohatý a do té doby nevídaně kvalitní sortiment ovoce a zeleniny, vyvolaly zvláštní „boom“ v poptávce o bulharské produkty. Delší dobou „značka u Bulhara“ bývala značkou kvality a do české společnosti se jaksí vklínuje ten specifický pohled na zahradníky, který v asociacích místních lidí je velice charakteristický (Bočková 2006: 126–130).

Dnes příslušníci bulharské národnostní menšiny představují v České republice relativně malou skupinu. Při sčítání lidu v roce 2011 se k této národnosti přihlásilo pouze 7387 Bulharů.²

V širším společenském povědomí v ČR jsou Bulhaři (často i dnes) vnímáni historicky skoro vždy jako zelináři a zahradníci, což vyplývá z převažujícího stereotypu a tradičně-vžitého profesního zařazení bulharských emigrantů do českých zemí. Jak již bylo naznačeno, jde hlavně o konec 19. století a zač. 20. století.

¹ Hlavně ve 20. a 30. letech 20. století.

² Český statistický úřad. Cizinci: počet cizinců [online]. Poslední aktualizace 26. 3. 2012 . Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu00599600>.

Historie a kořeny bulharské migrace do Čech, charakter a důvody

Smutnou a velice brutální etapu bulharských dějin v tureckém područí, trvající téměř pět set let, mimo jiné dokumentují i svědectví českých cestovatelů, kteří od konce 15. až do 17. století putovali bulharským územím při svých poutích k Božímu hrobu do Jeruzaléma. Bulharskem cestovali a psali o něm Daniel Adam z Veleslavína, Jan Kocián (Kocín) z Kocinétu, Václav Vratislav z Mitrovic aj. Obecně se už vědělo, že „o tom národu bulgarském rozprávějí, že jazyka užívá slovanského, takže my Čechové s nimi smluviti můžeme“ (Hronková 2005: 13).

A už v těch dobách mířili Bulhaři do Čech studovat, pracovat, už tehdy je nacházíme i v zahradnictvích. Další velice významnou migrační vlnou Bulharů do českých zemi po roce 1918 tvořili opět převážně zahradníci a zelináři. Známý bulharský etnograf a bohemista prof. Vladimír Penčev charakterizuje tyto bulharské zahradníky jako průkopníky, pionýry masového bulharského usídlení v Čechách.

Směr této zahraniční expanze na západ (Maďarsko – Slovensko – Čechy) přivedl první bulharské zahradníky do českých zemi skutečně v průběhu dvacátých let 20. století. Tito zahradníci pocházeli zejména z regionů severního Bulharska: Gornoorjachovického, Velikotarnovského, Rusenského, Plevenského, Lovečského, Sevlievského aj., snad nejmasovější byla účast rodáků z jedné gornoorjachovské vsi – Draganovo (Penčev 2006: 173).

V roce 1931 existovalo na Moravě čtyřicet a v Čechách dvacet bulharských zahradnictví, po válce v r. 1945, v tehdejší Československu už žilo a pracovalo 3800 zahradníků ve zhruba 500 sdruženích. Pravděpodobně skutečné počty byly však vyšší a úřady v rámci vydaných oprávnění nejspíš tolerovaly zaměstnávání pracovníků bez pasů a viz. Dále se počet bulharských zahrad (i příchozích) v průběhu 30. let rychle zvyšoval.

Bulharští zahradníci přijížděli do Československa jen sezónně, na zimu se většinou vraceli zpět domů. Jednalo se většinou o muže ve věku od dvaceti do třiceti let (Gardev 2003: 82). V rámci zahrady, která byla středem jejich života, společně bydleli, stravovali se a ve všem byli odkázáni sami na sebe. Svůj pobyt na území Československa chápali pouze jako provizorium a přechodnou životní etapu, která jim umožní získat finanční prostředky pro další existenci v rodném Bulharsku.³

Bulharští zahradníci se v Československu zpravidla neusídlovali natrvalo a nepotřebovali se úplně adaptovat. Většinou se neženili mimo

³ Někteří se vrátili do Čech a později nalézali uplatnění i ve kvalifikovaných profesích v zemědělství, např. jako traktoristi. Viz Gardev 2003:83–85.

komunitu, ani nezakládali rodiny. Byl to typický život dnešního gastarbeitera. Zde vypráví jedna z žen, jejíž dědeček byl vlastníkem bulharského zelinářství v Praze:

Od roku 1915 do Čech začal jezdit můj pradědeček na sezonní práce. Můj děda žil trvale od roku 1935 v Praze. Byl zahradníkem a vlastnil několik zahrad. Jeho bratr zas byl v Bratislavě-Petržalce, tam bylo vyhlášené zahradnictví. Moje matka se narodila tady, ale mezi těmi zahradníky bylo zajímavý to, že oni dodržovali, že si brali Bulhary. To znamená, že dědeček jel do Bulharska, vzal si babičku, přivedl si ji sem, tady měli děti. Moje matka se zas vdávala v Bulharsku a já jsem se narodila tam. Jinak každý rok jsme jezdili do Čech na prázdniny a tady pomáhali na zahradě. Takhle to dělaly všechny rodiny většinou tak, že se pracovalo na zahradě, a já, když už jsem byla větší, tak jsem chodila i prodávat.“

(Žena, žijící v Praze, nar. roku 1965 v Bulharsku. Viz Strohsová 2013: 44)

Půdu na práci si bulharští zahradníci jako cizí státní příslušníci nekupovali, mohli si ji pouze pronajímat, zpravidla na dobu od jednoho do tří let. A zájem bulharských zahradníků o Československo podpořila mezistátní dohoda o recipročním přiznání nejvyšších hospodářských výhod v roce 1925, která zůstala v platnosti až do okupace

(Bočková 2006: 119)

Podhoubí vzniku a „toponymie“ známého frazému

Zelinářská výroba bulharských zahradníků byla organizována v pracovních komunitách, v tzv. podílnických skupinách. Ti, kteří pracovali na určitém pozemku v rámci jedné skupině, se stali také podílníky. A mezi nimi existovala určitá hierarchie. Ve skupině vykonávali svoje funkce zahradníci-dělníci, prodavači, dozorcí (*bulh. narednici*), zimní hospodař a podnikatel neboli *gazda* (Gardev 2003: 28).

Zpracování půdy, její obdělávání i zavlažování tehdy probíhalo výhradně ručně a nebyl to vůbec jednoduchý proces. Bulharský zahradník se tak stal symbolem pracovitosti, odbornosti, houževnatosti a možný status podílníků mu dovoľoval pracovat denně neomezenou dobu, v době vrcholících práci i více než 16 hod., což bez naprosté soudržnosti na zahradě by nešlo. Zde jsou snad i počátky tohoto vystižného, obecně známého rčení: „*dře jako Bulhar*“, i ve varietách „*maká jako Bulhar*“ nebo „*je pracovitej jako Bulhar*“.

Do českých zemí přicházeli bulharští zahradníci i v již kompaktně konsolidovaných pracovních skupinách z Maďarska, Slovenska, ze

Zakarpatské Ukrajiny, z Rakouska. Z Brna, Plzně, Prahy a několika dalších velkých měst postupně rozšiřovali své působení na Moravě a v Čechách

(Bočková 2006: 119)

Střediskem bulharského zahradnictví se v českém prostředí, díky vhodné poloze a úrodné zemi, stalo město Brno. A v pražské Michli při Botiči, jak prozrazuje publikace *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, Bulhaři mívali své zelinářské zahrady. Pomístní název *U Bulhara* se vžil natolik, že se pak už této oblasti jinak neřeklo, až se nakonec stal oficiálním názvem jedné z ulic *U Bulhara*. Bývala tu i hospoda *U Bulhara*, stávala koncem 19. století na začátku dnešní žižkovské ul. Husitské, přibližně tam, kde je dnes divadlo Ponec. V 30. letech 20. století si bulharští zahradníci zakládali i svá sdružení, která měla (do jisté míry) hájit jejich ekonomické zájmy. Víme např. o spolku Sv. Ilji (Св. Илия) v Praze či Sv. Georgije (Св. Георги) v Brně.

Dře jako Bulhar jako jeden z klíčů k pochopení obrazu bulharství. Anketa – experiment v České republice z r. 1992–1993

Unikátní a originální české přirovnání *Dře jako Bulhar* je, svým způsobem, druh univerzálního klíče k pochopení bulharského ducha a motivace k životu, k vnímání bulharské pracovitosti a jejího *obrazu* v českých zemích. V tomto jedinečném českém frazému je zakořeněn pevně i postoj Čechů k bulharské přítomnosti v Česku, na Moravě a ve Slezsku. Tento postoj se samozřejmě vyvíjel, a dokonce i to samo přirovnání *Dře jako Bulhar* dostává různá zbarvení a výklady v čase. Ne vždy lichotivé, bohužel.

Ovšem, jaké základní a podružné asociace spouští tento ryze český jazykový obrat, obsahující jisté znaky bulharské národní identity a sociálního chování v myslích *českých* Bulharů? Aby odpověděl na tuto otázku, byl v 90. letech anketou proveden asociativní jazykový experiment, uveden níže. Na připravené otázky odpovědělo pětapadesát účastníků – Bulharů žijících v celé České republice (nejen v Praze a větších městech). Bylo zkoumáno i to, jak vnímají a cítí toto přísloví a měli také vysvětlit, co si asi myslí, že vložili Češi do něj. Jde o situaci velice zvláštní: přirovnání je české, ovšem týká se jejich místních spoluobčanů – Bulharů.⁴

⁴ Výzkumem bulharské komunity a anketu v ČR (v letech 1992–1993) prováděli vědci z české a bulharské strany: Mirjam Moravcová, Zdeněk Urban, Katya Mihaylova, Vladimír Peňčev a Veličko Svetoslavov, jejichž poznatky jsou publikovány v uvedené knize *Pobratim. Balgari po cheshkite zemi*. Viz Moravcová a kol. 1994, kde na str. 227–231 jsou uvedena i jména respondentů. Na str. 8–12 popis ankety.

Z analýzy odpovědí je zřejmé, že toto rčení je velmi populární (ne-li nejoblíbenější) mezi Bulhary v Čechách. Pouze tři z dotazovaných bulharských respondentů na tyto otázky neodpovědělo, ve dvou dalších případech odpovědi jsou (Moravcová a kol. 1994: 21):

1. „Neslyšel jsem to, ale cítím, oč jde“;
2. „Neříkali nám to“.

Téměř ve všech ostatních odpovědích, sémantický kód rčení *Dře jako Bulhar* ukazoval jasně na něco jako znamení a charakteristiku – a byla to *značka* pro pracovitost, pro tu skoro až příslovečnou bulharskou pracovitost ve smyslu: Bulhar jako notoricky dřič. Zde myšleno opravdu jako synonyma.

Další výpovědi (Moravcová a kol. 1994: 22–23):

3. Dva z respondentů: „Svoji schopností tvrdě pracovat se lišíme od Čechů, kteří hledají, aby se vše tak nějak událo a pokud možno udělalo samo, bezpracně“.

Pro polovinu respondentů obdobný způsob čtení a vnímání tohoto kódu je otázkou národní hrdosti. To především.

4. Třináct respondentů se dokonce ptá „*proč nás Češi urážejí*“ (žena 75 let)?

Nebo to alespoň takto vnímají někteří rodilí Bulhaři, zakotvily v Čechách. Pro ně „*dře jako Bulhar*“ je totožné s velice rozšířeným „*dře jako vůl*“.

Podle nich jde o vnímání Bulharů primárně jako lidí, kteří pracují bezmyšlenkovitě, chaoticky a tento „stav“ kompenzují množstvím času a práci. (Dále v textu ještě o tom bude zmínka).

5. Pouze jednou kladné a zároveň pejorativní chápání této myšlenky jdou jaksi „k sobě“: „Říká se to s mírnou ironií a tím se vyjadřují sympatie k tvrdé práci, která vyrovná a, svým způsobem, vykompenzuje nějaké naše další možné nedostatky“ (Zde zaznívá i jistá moudrost 60letého muže).

Jazykové charakteristiky smyslu tohoto rčení

Dělení a rozměňování jeho specifického⁵ smyslu má časové a strukturální aspekty. Kromě vzácných osobních „Ich“ identifikací, např: „Od té doby co jsem se narodila, pořád dělám“ (Moravcová a kol. 1994: 22), zazněla dokonce i tato věta: „To snad vymyslel pan Jan Werich, sám mi to řekl. Kromě toho říkal, že Bulhar není národnost, ale profese.“ (Moravcová 1994: 140,152).

Další: „Slyšel jsem to o sobě, pracoval jsem jako pomocný dělník v továrně“ (Moravcová a kol. 1994: 22);

⁵ Prvotně jednotného paremiologického smyslu.

„Pro mě je čest, že jsem se narodil jako Bulhar a jsem pracovitej“ (Moravcová a kol. 1994: 23) atd.

Většina dalších odpovědí má v sobě element národní identity a hrdosti a je vidět, že uvedené přísloví je skutečně primárně spojeno s pracovitostí. O tom se ví dodnes všeobecně jak mezi Čechy, tak i mezi Bulhary v Čechách.

Historická a současná rovina: kontexty vnímání, sebereflexe a anachronizmy

Jak již bylo řečeno, nejstarší generace zahradníků přijela do Čech a na Moravu na konci 19. století, další větší vlna byla před druhou světovou válkou. Po ní už to byla, svým způsobem, řízená státem emigrace potřebných pracovníků, a to nejen zahradníků. Ojedinělý jev v Evropě.

Po odsunu Němců⁶ se Bulhaři do jisté míry podíleli na dosídlování českého pohraničí. Je zajímavé, že většina svědků hovoří o svém nelehkém životě v nové zemi s určitou nostalgií. Ovšem vnímají, že obsah tohoto přísloví v dnešní době může znamenat také přežití, zastaralý, nebo dokonce staromódní názor. Např. – s prvními čtyřmi výpověďmi souhlasilo více lidí, s pátou jediný účastník ankety (Moravcová a kol. 1994: 22–23, 211):

1. „Vztahovalo se k zahradníkům. My k nim nepatříme“;
2. „Slyšel jsem to. Podle mě to už není pravda. Možná, že to bylo předtím, kdysi. Bulharští zahradníci mohou být pracovití, ale v posledních čtyřiceti letech Bulhaři jsou snad línější než Češi“;
3. „V současné době neexistují takoví lidé, o jakých to bylo řečeno“;
4. „Pro Bulhary – zahradníky to jistě byla pravda, ale pro nové příchozí nesedí na všechny“;
5. „Myslím, že ho vymysleli Bulhaři. Pro zahradníky to může být pravda. Ale nás se to netýká. V naší době se říkalo „miloval jako Bulhar“ (muž 45 let, studoval na ČVUT v 60. letech v Praze)(Moravcová a kol. 1994: 22).

Časem se do významu začíná vkrádat určitý rozpor mezi dobou vzniku a smyslu toho rčení, a různými dalšími významovými kontexty. Rčení „*dře jako Bulhar*“ začíná být vnímáno jako nerovnováha a nesoulad mezi kvalitou a kvantitou, jak již bylo naznačeno. I když tento výraz popisuje těžkou práci části bulharských (spolu)občanů, poukazující, že lze žít důstojně a užít se poctivou prací, i když fyzicky velice těžkou. Zároveň ale, to přísloví může vyjadřovat neschopnost Bulharů organizovat si práci a čas tak, aby výsledky byly účinně dosažené racionálněji a s nejmenším množstvím vynaložené energie.

⁶ Po Druhé světové válce v letech 1945–1947.

Vypovědi jako důkazy o rozporech mezi vnímáním vynaloženého úsilí a výsledky, jsou dosti jasné a jednoznačné: na jednu stranu někdo „*tvrdě pracuje*“, „*pracuje neustále a ne 'jako'*“, „*vědomě pracuje i na úkor volna*“, „*nezná pracovní dobu*“, „*Češi se nepřetrhnou*“, a na stranu druhou se zde rysuje a vyvstává obraz ne příliš racionálního člověka, který „*pracuje bez přesné koncepce, hloupě, blbě*“, dokonce „*jako negr*“. Čili skutečně kvantita nad kvalitou. Ovšem v následující vypovědi lze nalézt i svého druhu pozitiva a uznání:

Patřím k tomuto národu a tohle je moje krédo: Vždycky jsme museli dřít! Bulhar je muž vášní a síly, to je někdy až extrémní! Ale to je také důvod, proč uspějeme všude.

(Moravcová a kol. 1994: 23)

Národní identita a její *charakteristiky* skrze jazyk

Stručně řečeno, interpretace rčení „*dře jako Bulhar*“ bývá následující:

Přesto, že se časem smysl tohoto rčení evidentně začíná vztahovat na Bulhary obecně jako národnostní charakteristika, jeho původ se skutečně týká činnosti prvních zahradníků, kteří „*pracovali od rána do večera*“, „*od nevidím do nevidím*“ na konci 19. a počátku 20. století. Občas se někdo z anketovaných zmiňuje o tom, že ví, že toto přísloví se vztahuje i k činnosti bulharských řemeslníků v meziválečném období, dokonce i k životu a gastarbeiterskému bytí bulharských stavebních dělníků po 1946.

Ze začátku bylo toto přísloví vnímáno hlavně jako erbovní znak bulharské pracovitosti, obzvlášť jako znamení vytrvalosti a obrovského úsilí, které bezpečně zajišťuje prosperitu. Není pak překvapením, že jedná z dalších populárních verzí je „*Dřeli, ale měli*“. Přítom sloveso „*dřeli*“ pořád ještě nenese žádnou negativní konotaci a je vnímáno veskrze pozitivně.

Po roce 1945 tisíce Bulharů, jak již bylo sděleno, přijeli do tehdejšího Československa na základě mezistátní dohody. Jejich *český* životopis se postupně začal spojovat s chováním typického gastarbeitera. Počáteční sémantický kód rčení pořád ještě přetrvával, ale v jeho vnímání postupně a jistě se začínají objevovat první trhliny. Později, v průběhu 60. a 70. let, *image* Bulharska byl v Československu tvořen i pod silným vlivem tzv. *českého okupačního syndromu*. Svým způsobem, tehdy to zřejmě byl jeden z určujících momentů, proč ten dlouho daný sémantický kód bývá *zkrášlen* jinými, občas negativními významy a konotacemi (např. ironie a pohrdání).

Smutná výpověď jednoho svědka těch časů:

Hlavně po r. 1968 jsme byly okupanty! Všichni! Dva roky mi říkali – okupante! Tam, kde jsem byl zaměstnán, ve fabrice. Pořád dokola! „Já nemám, povídám, mašinkvér. Neutiskují vás. Já dělám černošskou práci tady – topiče. Jakej okupant jsem, říkám, já?“ Od r. 68 se k nám chovají strašně špatně. Ke všem“ (dělník, nar. v roce 1923).

(Moravcová a kol. 1994: 281)

Další, studoval VŠ v Československu, nar. v roce 1944, uvedl:

Slyšel jsem to dokonce ještě na své první zkoušce na univerzitě. Tehdy skutečně panoval takový názor na Bulhara: „Kam jdeš?“ – „Jdu bulhařit“ – neboli jdu makat, dřít“.

(Moravcová a kol. 1994: 24)

Čili podle tehdejšího (evidentně většinového) názoru Bulhar je tu od toho, aby dřel mnoho, bez rozmýšlení, skoro jako otrok. V 60. letech slovesný tvar *dřít* v první řadě již ukazuje pouze (a hlavně) na to množství fyzické práce. Jde o jasně identifikovatelný posun ve významu a vnímání.

Rčení „*Dnes jsem se nadřel jako Bulhar*“ i s ostravskou variantou „*Robi jako Bulhar*“ (Moravcová a kol. 1994:128) začalo být vykládáno často pejorativně, s despektem a přehlížením nesporných výsledků a kvality nějaké úsilovné práce. Poukazuje se pouze na eventuální případné kontroverzní dopady a na nepřítomnost racionálního hlediska a techniky práce. Jedním slovem, poukazuje se na blbost. Z ankety vyčnívá v těchto souvislostech jedná velice jadrná a zajímavá výpověď tzv. *krále jahod*:

Jde sem souseď a kouká – kouká na jahody na naší zahradě: ‘Ej, ty vole bulharskej’. Ale tehdy to byly nějaké jahody, ne jako dnes prázdné zahrady! No, a já mu dal tehdy sazenice. Ale on je v zimě nepřekopal, na podzim je nepročistil, že jo, na jaře dále co je třeba... No... Jde pak sem, kouká a říká: ‘Ej, ty vole bulharskej, jak to, že ty máš takové jahody, a já mám hovno?’ Říkám mu: ‘Ty, vole českéj, musíš vědět, že když skončíš sběr, okamžitě, povídám, musíš očistit a zapracovat stonky – aby posílily kořeny a aby pak byly pupeny a ovoce!’ – ‘Joooo?’ – ‘No jo, pane! Pak můžeš mít úrodu, jinak budeš mít ho..o!’ (zahradník, nar. 1924).

(Moravcová a kol. 1994: 281)

Jakoby na důkaz, že význam tohoto rčení se posouvá a klesá do „mínusu“, desémantizuje se (což hlavně vnímají a cítí jako urážku starší lidí), odmítá se vše pozitivní a staví se pouze záporné znaménko – je zaznamenána skutečně srdcervoucí, skoro *kafkovská* historka. Při své

návštěvě jednoho ze starších panů – respondent tohoto výzkumu, vědci se stali svědky něčeho velice překvapivého, skoro surrealistického. Starý pán po třicet let sbíral do pytlíku mozoly svých rukou, navíc se ještě vsadil v hospodě, že daruje dům a celý svůj majetek tomu Čechovi, který prokáže, že nashromáždil za stejnou dobu více těch mozolů. Tato sázka byla myšlena a brána oboustranně naprosto vážně a kontrolovala to celá vesnice. Jaký smutek, tíhu a urážku musel tajit v duši tento pracovitý stařec, že mu to „vydrželo“ celých 30. let.

Z období 60. a 70. let existuje i ještě jedná paremiologická modifikace s dalším posunem směrem „dolů“: „*Dře jako kuň u Bulhara*“. Vyvrcholením tohoto pejorativního trendu ve vnímání smysluplného kontextu je v 80. letech ve výrazu se stejnou konotací „*Dře jako barevněj*“. Nejednen z Bulharů – účastníků tohoto výzkumu – poukázal na to, že ve vnímání většinové české společnosti směr tohoto posunu je: Bulhar = *barevněj*, čili sluha, otrok, člověk nižší kategorie! Tento výraz, jak vidno, nejen snižuje jakoukoliv známku národní identity (a její vnímání), ale dokonce ji zde nahrazují jisté xenofobní akcenty. Ovšem, ve finále vše končí mnohem líp, než by se dalo čekat podle tohoto postupného *sesuvu* ve vnímání smyslu specifického rčení „*dře jako Bulhar*“.

Na počátku 90. let české společenské vědomí a veřejnost si přece jen vybavují původní význam tohoto rčení s jeho kladným znaménkem. Například 4. června 1993 večerní novinářská informační relace České televize „Deník plus“ vysílala zprávy z Moravy a ve svém výstupu si čeští vinaři stěžovali na vysoké daně, na neprůhlednost kolem obchodu s vínem a jeden z nich dokonce podpořil své argumenty takto: „*Nadělal jsem se jako Bulhar! A co z toho mám?*“.

Frazeologické slovníkové heslo „Dře jako Bulhar“

Zde zpracováno (i níže předložené) heslo je uvedeno i se všemi průvodními informacemi.

Dře jako Bulhar (cz) – Трепе се като българин (bg)

dřít^o (varianta: nadřít se, dělat, nadělat se) jako Bulhar

(neutral., expres.)

0 impf, neg, pas

(Čl.obv.o druhém manuálně pracujícím na zahradě, polí apod.): pracuje velmi těžce a namáhavě, bez odpočinku a dlouze.

I. – příznakové – pozitivní konotace: jako znak specifické a typické bulharské pracovitosti

– Čl. Původ tohoto přísloví se týká činnosti prvních bulharských zahradníků, kteří „*pracovali od rána do večera*“. Jde zhruba o dobu na konci 20. a počátku 30. let XX století. Otročká dřina na zahradě: pracovat fyzicky těžce, tvrdě, mnoho, intenzivně, usilovně, do úmoru. (Z ankety bulharských a českých vědců, etnografů a folkloristů kvůli sběru materiálu pro knihu *Pobratim* z r. 1994).

Příklad: Třinecký vůdce *dřel jako Bulhar*, na ledě strávil nejvíce minut ze všech.

V (sloveso): dřít, ale ne v imperativu

S (synonymie užší, přímá funkční ekvivalence): Dře jako kůň u Bulhara – paremiologická modifikace z 60. let 20. stol.

(širší synonymie, nepřímá funkční ekvivalence): Jdu bulhařit; Dnes jsem se nadřel jako Bulhar; Nadělat se jako Bulhar – další paremiologická modifikace, registrace z 90. let.

Cf *dře jako kůň, mezek, otrok, blázen. Pracuje do úmoru/do úpadu*

II. – příznakové: jako negace ve smyslu společenském, negativní hodnocení velmi těžké práce:

– Čl. Po okupaci v r. 1968 se pořád objevuje slovesný tvar „dřít“ (dřina, pot, dělat únavnou práci) a v první řadě to znamená množství fyzické práce („Dnes jsem se nadřel jako Bulhar“), ale zároveň to množství práce časem začalo mít ve výkladu i další, pejorativní význam – tzn. vykazovat kontroverzní výsledky v nepřítomnosti racionálního hlediska techniky práce. O kvalitu už nešlo. O pracovitost také ne. Pejorativní trend ve vnímání původního kontextu je v 80. letech zafixován v slangovém výrazu „Dře jako barevnej“ i s koncovkou -ej. Tento výraz již snížil pečť národní identity, jde ještě dál a nahradil jí jistým xenofobním akcentem, který existuje obecně, např.: *dře jako kůň, dělat/ makat jako Bulhar / barevnej*.

A: Work like a negger / Slave

N: Schuffen wie ein Sklave

F : Travaille comme un esclave

R : Работать как каторжный, раб

Respondentů této ankety, mapující bytí Bulharů v ČR ze zač. 90 let 20. stol. bylo 55 a z Bulharské akademie věd jí zpracovávali:

Katya Mihaylova, PhD., Prof. Vladimir Penchev, PhD. a Doc. Velichko Svetoslavov, PhD.

Z české strany:

Prof. PhDr. Zdeněk Urban, DrSc. a Doc. PhDr. Mirjam Moravcová.

Závěr: Трене се като българин и Свири като чех – Dře jako Bulhar a Co Čech to muzikant

Tento frazém jako *pečet'* národní identity, je dobře znám jak v prostředí českých Bulharů, též i v ryzí domácím, českém prostředí je, zdá se, světové bohemistické veřejnosti zatím utajen. Zde je vyprávění o časech, ne tak dávných, a o paremiologických konotacích, spojené s tímto frazémem. Domnívám se, že je zde vůbec poprvé předložena tato látka, zpracovaná i do použitelného frazeologického slovníkového hesla.

Když jsem se, shodou okolností, dostala k tomuto tématu, mně z podstaty známému, časem jsem ale zjistila, že ne až tak moc, nebo alespoň zdaleka ne v celé šíři jeho rozsahu a dopadu. Rozpracovat vše dopodrobna a přesně, předpokládalo, že se budu muset doslova ponořit do textů jak bulharských, tak českých. Byly to práce většinou etnografické a folkloristické, které mapovaly dávnou emigraci Bulharů do Čech. Z ankety (publik. převážně v bulharštině) bylo možné vyčíst hodně zajímavého, smutek a smích někdy opravdu a doslova „tryskaly“ z papíru. A tak, jak jsem přemýšlela i nad dávnými časy a rčeními s nimi spojené, mi došlo, že vlastně mezi frazémy:

Dře jako Bulhar, který mapuje a *nese* jistou národnostní **bulharskou** charakteristiku a ***Co Čech to muzikant***, které zas mapuje a *nese* jistou národnostní charakteristiku **českou**, je zřetelná, jasná paralela. Svým způsobem jsou to **svědci časů**, kteří zrcadlí tehdejší uvažování, mravy, zákony a mantinely. Dodnes vypovídají o dobách svého vzniku s přesně danými konotacemi a charakteristiky, a konkretizují jistou příslušnost a úroveň postavení ve společnosti. Naprosto bezpodmínečně, svým způsobem jaksi starozákonně.

Jiná a naprosto rozdílná věc je, nakolik jsou obě rčení platná i dnes. Pokud vůbec!

LITERATURA

- Amort 1980:** Amort, Č. *Dějiny československo-bulharských vztahů*. Praha: Akademia 1980.
- Bočková 2006:** Bočková, H., J. Pospíšilová. *Bulhaři v Brně: Proměny profesní a etnické minority*. Český lid 93 č.2, Etnologický časopis – Ethnological Journal. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2006, 113–136.
- Gardev 2003:** Гърдев, К. *Българските общности в Чехия и Словакия*. [Gardev, K. Balgarskite obshtnosti v Chehiya i Slovakiya] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2003.
- Hronková 2005:** Hronková, D. a kol. *Kapitoly z minulosti česko – bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů. I. Díl*. Praha: Bulharská kulturně osvětová organizace v ČR, 2005.
- Laš'ovka-Ledvinka 1998:** Laš'ovka, Marek a Ledvinka, Václav. *Pražský Uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství I. díl A – N*. Praha: Libri, 1998.
- Moravcová a kol. 1994:** Моравцова, М.; Урбан, Зд.; Михайлова, К.; Пенчев, В. Светославов, В. *Побратим. Българи по чешките земи*. [Moravcová, M., Urban, Zd., Mihaylova, K., Penchev, Vl., Svetoslavov, V. Pobratim. Balgari po cheshkrite zemi.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Penčev 2001:** Пенчев, Вл. *Паралакс в огледалото, или за мигрантските общности в чуждоетнична среда (чехи и словаци в България)*. [Penchev, Vl. Paralaks v ogledaloto, ili za migrantskite obshtnosti v chuzhdoetnichna sreda (chehi i slovatsi v Balgaria, balgari v Chehiya).] София: Херон Прес, 2001.
- Penčev 2009:** Пенчев, Вл. *Българското присъствие в Чехия. // Българи*. [Penchev, Vl. Balgarskoto prisastvie v Chehiya. Bulharská přítomnost v Česku.] Praha, 1/2009, str. 20.
- Penčev 2006:** Penčev, Vl. *Tempus edax rerum. // Dějiny Vojvodova*. Plzeň: Občanské sdružení Vojvodovo, 2006, 90-105.
- Penčev 2012:** Penčev, Vl. *Po serpentínách sebeznaní a poznání toho druhého. Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice*. Praha: FHS UK, 2012.
- Strohsová 2013:** Strohsová, Kl. *Česko-bulharská manželství v etnologické perspektivě*. Disert. práce. ZČU Plzeň, 2013.
- Urban 1957:** Urban, Zd. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha: NČAV, 1957.